

De vorming van de Zvingeul en eerste bedijking in de laatmiddeleeuwse haven te Hoeke. Een eerste bilan (W.-VI.)

WIM DE CLERCQ, DIETER DEMEY, DANTE DE RUIJSSCHER, MAXIME POULAIN,
JAN TRACHET, FRIEDA BOGEMANS, CORALIE ANDRÉ & JEROEN VERMEERSCH

Inleiding

Van juli tot en met september 2021 werd een archeologisch onderzoek uitgevoerd in de verdwenen Zwinhaven van Hoeke. De opgraving kadert in het UGent-onderzoeksproject “*Hoog Tij – Laag Tij. Het laatmiddeleeuwse havensysteem van Brugge als een maritiem-cultureel landschap*” dat de opgang, bloei en verval van de middeleeuwse voorhavens van Brugge bestudeert. In de vorige twee jaargangen van deze kroniek werd reeds verslag uitgebracht over de proefopgravingen die in Monnikerede en Hoeke werden uitgevoerd, evenals over de historische context van Hoeke als centrum van smeedactiviteiten en vermoedelijke Hanzeatische zetel in het laat13de-eeuwse Zwingebied. Gebaseerd op voorafgaande historische en landschapsarcheologische analyses stelde het grootschalige onderzoek in 2021 zich tot doel om een duidelijk inzicht te verwerven in de vorming en verlating van de getijdengeul(en), in de chronologie van de bedijking en in de morfologie en ontwikkeling van de haveninfrastructuur en de hiermee verbonden activiteiten. Daartoe werd een 73 m lange en 9 m brede ZO-NW georiënteerde opgravings sleuf aangelegd haaks op de vroegere ‘Hoogstraat’, de vandaag nog als landweg doorlevende dijk die het Zwin begrenste op haar westelijke oever en die als een centrale as in de ruimtelijke structuur van de middeleeuwse haven functioneerde. Ook het binnen- en vooral buitendijkse gebied werd aangesneden, het laatste om de contactzone tussen dijk en getijdengebied te kunnen bestuderen en om de eventuele aanwezigheid, vorm en bewaring van haveninfrastructuur vast te kunnen stellen. Uit het vooronderzoek en de nabije proefput aangelegd in 2018 bleek de zone rond de opgravingen verder nog een belangrijke artisanale rol te hebben gespeeld in de verwerking van ijzer (smederijen) die wellicht in verband stonden met historisch vastgestelde scheepsherstellingen in Hoeke (*infra*).

Fig. 1 Zwinhaven Hoeke. Gezicht op een deel van de opgravings sleuf, aangelegd door de verschillende bedijkingspakketten en de opvullingslagen van de getijdengeulen (Foto Universiteit Gent).

Landschappelijke ontwikkeling en eerste bedijking

De opgravingsleuf werd in drie opeenvolgende en aaneensluitende delen van ZO naar NW aangelegd om de leesbaarheids- en bewerkbaarheidsduur van de sporen maximaal te verlengen/rekken in de klei die gevoelig is voor zowel uitdroging als neerslagpieken. Gezien de diepte van de sedimenten en uit veiligheidsoverwegingen werd er tragsgewijs verdiept in 4 vlakken tot een maximum diepte van 0,9 m TAW (ca. -3.5 m t.o.v. het maaiveld). Organische resten waren bewaard vanaf een diepte van 3 m TAW.

Alhoewel het ontstaan, de dynamiek en de landschappelijke karakterisering van de getijdengeulen in het Zwingebied momenteel het voorwerp vormen van verdere detailstudie in samenwerking met de Belgische Geologische Dienst en in lopend doctoraatsonderzoek aan de Vakgroep Geologie van de UGent, kon op de locatie van het onderzoek een duidelijke landschappelijke transformatie worden vastgesteld. Ze start met een veensequentie (basis op 0,9 m TAW) die ook in 2018 werd geattesteerd en op het pleistoceen zand rust. De laag bevat enkele veenbomen (*pinus silvestris*), waarvan één exemplaar kon gedateerd worden (RICH-26848: 4690 ± 28 BP). Het veenpakket werd bedekt met wat mariene afzettingen en daarna doorsneden door ondiepe geultjes; enkele spitsporen suggereren een vooralsnog ongedateerde menselijke interventie in de hogere opvullingslagen van de geultjes. In een volgende sequentie ontwikkelde er zich ter plekke een getijdengeul die het veen abrupt doorsneed en zelf meerdere activeringsfasen lijkt gekend te hebben. Uiteindelijk evolueerde dit systeem tot een minder dynamisch slikken- en schorregebied. Belangrijk is de vaststelling dat de natuurlijke opslibbing uiteindelijk hoog genoeg was om menselijke bewerking en de vorming van een cultuurlaag toe te laten, dan wel dat de mens het gebied bedijkte en in gebruik nam voor landbouw. Deze ca. 20 cm dikke sterk gehomogeniseerde bodemhorizont (top 3,6 m TAW) met vlakke ondergrens en weinig sporen van bioturbatie rust op de hoogste schorre-afzettingen. Enkele fragmentaire scherfjes aardewerk en wat brokjes houtskool duiden op menselijke activiteit die in het begin van de volle middeleeuwen kan gedateerd worden. Ze spreken daarmee een vorming van de Zwinggeul in 1134 niet tegen, maar laten in afwachting van verdere dateringen niet toe om de ouderdom ervan scherper stellen dan volle middeleeuwen. Immers, na de vorming van de cultuurlaag werd deze abrupt doorsneden door een nieuwe getijdengeul die met zekerheid als het middeleeuwse Zwin kan gezien worden. Deze Zwinggeul werd door een eerste lage en vrij smalle (4 m) dijffase begrensd die direct op de cultuurlaag rustte. De dijk kenmerkt zich door een van kleiplaggen voorzien dijffront aan de geulzijde. Zeer snel na de bouw van deze eerste (nood?)dijk werd overgaan tot de bouw van nieuwe, bredere (12 m) en solide dijkinfrastructuur die aan de geulzijde tegen de oude dijk werd opgeworpen. De exacte fasering van deze ingrijpende werkzaamheden wordt vooralsnog onderzocht, maar het is wel duidelijk dat dit proces niet los kan worden gezien van de geuldynamiek die zowel fasen van opvulling als erosie kende, en die op momenten ook deze dijffase heeft aangetast, blijkens het afschuiven van grote hoeveelheden plaggen in de Zwinggeul. Opvallend is wel dat menselijke activiteit ter plekke zich in deze oudere fasen nog beperkt tot het bedijken van het Zwin.

Een intensivering van menselijk ingrijpen wordt zichtbaar in volgende bedijkingsfasen en in de uitbouw van de eerste buitendijkse haveninfrastructuur. Op dat moment blijkt er zich een stabiel dijffront te hebben ontwikkeld dat opnieuw werd opgeworpen tegen en aan de Zwinzijde van de vorige dijk, en waarvan het oppervlak sporen van de vorming van een organische laag (begroeiing) draagt. In deze fase bedraagt de totale breedte van de Zwindijk (te vereenzelvigen met de Hoogstraat) reeds 18 m. Een palenrij bestaande uit 5 palen, strekt zich vanaf de dijkvoet over een lengte van ca. 8 m in de Zwinggeul. Dateringsonderzoek door middel van dendrochronologie en radiokoolstof zal meer duidelijkheid brengen omtrent de ouderdom van het gebruikte hout. Duidelijk is dat deze palenrij als een steiger kan gefunctioneerd hebben, ze gaat ook stratigrafisch hand in hand met een toename van het aantal vondsten in de nabije afzettingen van de Zwinggeul.